

Nezávislá česká literatura, zahraniční a exilová média

Vznik podobné neoficiální infrastruktury, jakou představoval samizdat, v oblasti kinematografie, televize či rozhlasu nebyl z důvodu technologické a ekonomické náročnosti možný. (Spontánně byly ovšem kopírovány a šířeny zvukové záznamy koncertů zakazovaných hudebních skupin a písničkářů.) První domácí pokus o soustavnější neoficiální audiovizuální komunikaci byl tak umožněn až s rozvojem videa v druhé polovině osmdesátých let, kdy byl na kazetách šířen zpravodajský magazín *Originální Videojournal* (7 dílů, 1988–89) a videoinscenace hry Václava Havla *Pokoušení* (duben 1988, rež. Andrej Krob).

Do této doby musely pokusy o auditivní či audiovizuální tvorbu vždy tak či onak počítat s realizací v zahraničí. Okrajovou exilovou aktivitou bylo vydávání gramofonových desek. Ve Švédsku působící člen folkového sdružení Šafarán Jiří Pallas vydal například zvukový záznam Havlovy aktovky *Audience* (LP 1978).

Mnohé scénáře, rozhlasové či televizní hry tak za těchto okolností zůstaly v psané podobě. Pokud zakázaní autoři chtěli dovést svá díla k realizaci, museli přispívat do oficiálních českých médií pod pseudonymy a krycími jmény. Takto byly například uváděny scénáře Františka Pavlíčka nebo televizní pohádky Karla Šiktance.

V případě akcí a textů, které by mohly narazit na cenzuru nejen kvůli závadnému jménu, se ovšem tvůrci museli orientovat na zahraničí. To byl i případ dvou inscenací bytového divadla Vlasty Chramostové, Kohoutovy úpravy Shakespearova *Macbetha* (*Play Makbeth*, 1979) a Pavlíčkova monodramatu o Boženě Němcové *Zpráva o pohřbívání v Čechách* (1980), které na film zaznamenal Stanislav Milota. Filmový materiál, darovaný Tomem Stoppardem, byl tajně vyvezen do zahraničí, sestříhán a dokončen ve Vídni. Pavel Kohout pak prosadil uvedení Pavlíčkovy hry v rakouské televizi ORF (česky s německými titulky, tv. 17. 11. 1983, čs. prem. 1990).

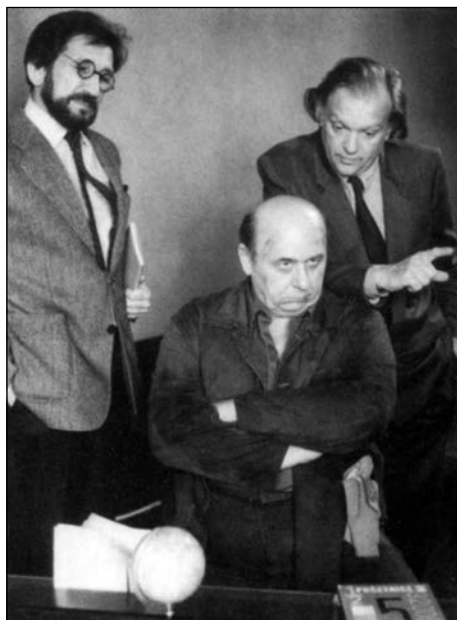
Ve Spolkové republice Německo byly také vysílány experimentální rozhlasové hry Bohumily Grögerové *Zweiäugiges Hörspiel* (roz. 1972), *Dum spero, spiro* (roz. 1980) a také koláž z reakcí na přistání člověka na Měsíci *Lunovis* (roz. 1972, čs. prem. 1991, s Josefem Hiršalem). Pět her zde uplatnil také Alexandr Kliment (např. *Červotoči*, roz. 1972, čs. prem. 1990, rež. Jana Klimentová). V rakouských či německých rozhlasích byly dále realizovány rozhlasové

hry Ivana Klímy *Ministr a anděl* (roz. 1979, česká prem. 1994, rež. Michal Pavlík) nebo Milana Uhdeho (např. *Zubařovo pokušení*, roz. 1981, čs. prem. 1990, knižně in *Desítka her*, 1995; *Velice tiché Ave*, roz. Frankfurt nad Mohanem 1987, knižně in *Velice tiché Ave a jiné hry*, smz. 1986; Toronto 1988).

Se zahraničními médii začali spolupracovat i exulanti: zkušený autor Ludvík Aškenazy se tak rozhodl psát své hry pro mnichovský rozhlas již rovnou německy. Spisovatelem, který se výrazněji prosadil jako televizní a rozhlasový až po svém odchodu do exilu v roce 1968 byl Jiří Klobouk (→ s. 581, kap. *Drama*). Jeho rozhlasové hry byly uváděny v Kanadě, kde se usídlil, ale i v západní Evropě (např. *Blázen a smyčcové kvinteto*, roz. 1972; *Ještě jednou na Coney Island*, roz. 1980; *Setkání v Kanadě*, roz. 1980; knižně in *Rozhlasové hry I–II*, 1996–98).

Několik filmových adaptací děl českých autorů vzniklo díky exilovým aktivitám českých režisérů, herců a producentů. Podle Kohoutových *Nápadů svaté Kláry* natočil Vojtěch Jasný v jugoslávsko-rakousko-německé koprodukcí stejnojmenný film (*Die Einfälle der heiligen Klara*, f. 1980, sc. Pavel Kohout a Jelena Mašíňová). Uvedla jej chorvatská kina a rakouská a německá televize. Kohoutovo drama Marie zápasí s anděly, napsané na motivy ze života Vlasty Chramostové, se stalo východiskem televizního filmu *Andělé moci* (*Gli angeli del potere*, tv. 1989), jehož realizaci v italské televizi RAI 2 prosadila herecká protagonistka snímku Jitka Frantová-Pelikánová. Pracovnice soukromé britské televizní společnosti Granada TV Eva Kolouchová produkovala inscenovaný dokument *Invasion* (tv. 1981), natočený podle vzpomínek Zdeňka Mlynáře Mráz přichází z Kremle a využívající autentických záběrů ze srpnové Prahy roku 1968.

Největším počinem exilového filmu se jednoznačně stal ve Švýcarsku natočený nízkorozpočtový snímek Bernarda Šafaříka *Psí dostihy* (*Hunderennen*, f. 1985). Scénář, pojednávající o skupině českých emigrantů, napsal režisér spolu s exilovým prozaikem Jaroslavem Vejvodou na motivy z Vejvodových knih *Plující andělé*, *letící ryby*, *Osel aneb Splynutí* a *Ptáci*. Film měl dobrý ohlas u švýcarské kritiky a byl úspěšný také na filmových festivalech.

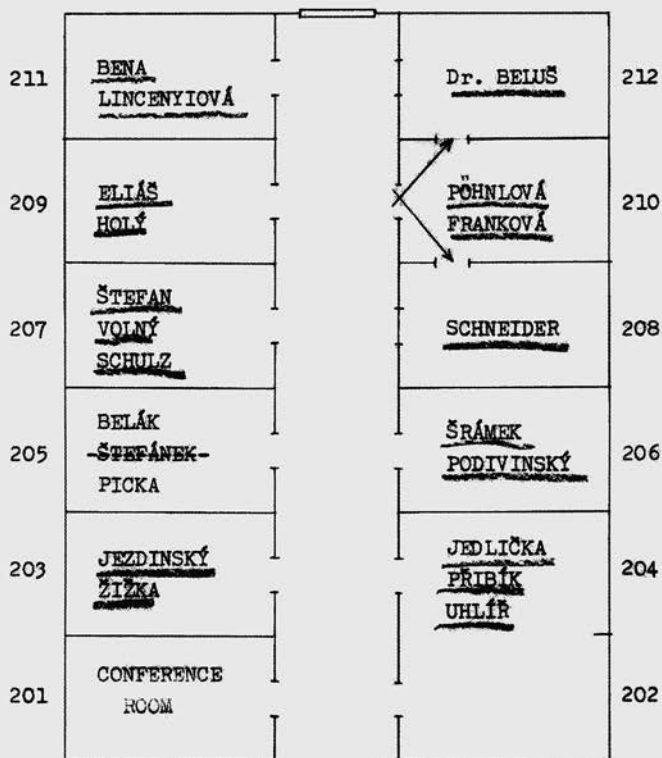

Vladimír Valenta (uprostřed) ve filmu Vojtěcha Jasného *Nápady svaté Kláry*, 1980

Svazek : 10081/130(RSE)
 Pramen : KOLBE - 20.9.1977
 Zpráva : Hodnověrná

Praha dne 10.10.1977

RSE - rozmístění pracovníků čs. oddělení podle kanceláří - "B/I"

Vysvětlivky:

- 1) Dveře kanceláří č. 208 a 212 jsou stále zamčené. Vchod je přes kancelář č. 210.
- 2) ~~ŠTEFÁNEK~~ - viz vysvětlení u plánu "B/O"

Ojedinele se české literární látky objevily také v dalších zahraničních produkcích. Do světového povědomí pronikla pouze hollywoodská adaptace románu Milana Kundery *Nesnesitelná lehkost bytí* (The Unbearable Lightness of Being, f. 1988, rež. Philip Kaufman), která ale byla jak samotným autorem, tak obecně v českém prostředí vnímána jako nevydařená a nevěrohodná.

Zásadní význam pro paralelní kulturní aktivity české společnosti si zachovávalo české vysílání zahraničních exilových stanic, především Rádia Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky a BBC. České zpravodajství uvedených stanic sledovala stále větší část domácí populace (po roce 1985 to byla již více než třetina národa), byť příjem Svobodné Evropy byl do roku 1988 technickými prostředky rušen. Všechny stanice vysílaly i informace, rozhovory a publicistické pořady věnované neoficiální české literatuře a kultuře, Svobodná Evropa pořádala anketu o knihu roku, do níž přispívaly osobnosti z exilu i z domácího prostředí.

V české sekci Svobodné Evropy našli uplatnění někteří spisovatelé, básníci a kulturní publicisté, kteří po roce 1968 odešli z Československa do exilu. Hned v první vlně posrpnové emigrace k nim patřili prozaik a esejista Josef Jedlička (některé rozhlasové eseje knižně in *České typy*, 1992; *Rozptýleno v prostoru a čase*, 2000), redaktor a publicista Milan Schulz, písničkář a básník Karel Kryl (jeho vzpomínkový a písničkový seriál, vysílaný na Svobodné Evropě v osmdesátých letech, vyšel knižně v roce 1994 pod titulem *Krylogie*), textař Jan Schneider a v knihovně stanice našel zaměstnání také básník Ivan Diviš (výbor z rozhlasových textů *Slovem do prostoru*, Bratislava 1993). Z emigrační vlny následující po Chartě 77 se k nim přiřadil prozaik Ivan Binar, po většinu času působící v rešeršním oddělení českého vysílání. Jako externí spolupracovníci přispívali do Svobodné Evropy Jan Vladislav, Viola Fischerová a další. Kulturní redakci vedl i nadále poúnorový exulant Jaroslav Dresler, až do roku 1977 přispíval z USA do vysílání svými nedělními komentáři a úvahami také Ferdinand Peroutka (knižně mj. ve výběrech *Mluví k vám Ferdinand Peroutka* 1–3, 2003–2006).

Na počátku sedmdesátých let vysílala Svobodná Evropa „rozhlasový literární časopis“ *Větrné písmo*, trvalou součástí vysílání byl literární magazín *Slovo a svět*, vyplňovaný recenzemi veršů, prózy i odborné literatury, recitacemi literárních děl a dalšími literárně-publicistickými útvary, V roce 1987 zde byl například na pokračování čten doslov Antonína Brouska k výboru poezie českého stalinismu *Podivuhodní kouzelníci*. Pro četbu z beletristických i dokumentárních próz na pokračování sloužil pořad *Literatura bez cenzury* (například v roce 1989 zde Martin Štěpánek četl Hrabalovu prózu *Kouzelná flétna*), eseje, pásma a kratší dramatické útvary byly vysílány také v cyklu *Časové a nadčasové*, v pořadech *Gong*, *Panoráma*, *Kompas* a jiných.

Významnou roli ve vysílání Svobodné Evropy hrála i poezie. K pohřbu Jana Palacha v lednu 1969 připravil Pavel Kohn pásmo poskládané z veršů

Jiřího Ortena a také z básnické skladby Ruce Goliášovy, napsané z reakce na sovětskou invazi Janem Davidem (při jejím vydání v Praze v roce 1990 byl pod pseudonymem neznámého autora odhalen divadelní režisér a básník Miloš Horanský). K zajímavým patřily rozhlasové nahrávky básní Ivana Diviše (např. Vichrno v přednesu Miroslava Patery, roz. 1970), Františka Listopada, Jaroslava Seiferta, povídky Viktora Fischla, Jaroslava Gillara a eseje Jana Vladislava. Recenzemi do vysílání přispíval například básník Ivan Jelínek. Značnou pozornost věnovala stanice esejům a dramátům Václava Havla. Při příležitosti premiéry *Audience* a Vernisáže ve Vídni odvysílala v říjnu 1976 vlastní rozhlasovou inscenaci *Audience* (rež. Luboš Kaválek), na Silvestra 1977 pak zařadila do večerního bloku i *Vernisáž* (rež. Milan Horník), v obou účinkovali redaktori a moderatori Svobodné Evropy, mimo jiné Milan Schulz a Karel Kryl.

Také Hlas Ameriky získal díky posrpnové emigraci nové spolupracovníky. Od roku 1972 vysílala stanice každý poslední pátek v měsíci literární recenzi, esej nebo komentář Josefa Škvoreckého (autorský výbor z 234 relací v pořadu *O knihách a čtení* přinesla kniha *Hlas z Ameriky*, Toronto 1990, přepisem několika amatérských magnetofonových záznamů českých posluchačů z osmdesátých let vznikla *Čítanka Josefa Škvoreckého*, 1990). Do pořadu Nedělní zápisník přispíval od roku 1949 až do své smrti v roce 1988 politolog a novinář Ivo Ducháček, který zde vystupoval pod pseudonymem Martin Čermák. Z jeho fejetonů o životě ve Spojených státech dosáhl mimořádného úspěchu seriál *Putování Martina Čermáka se psem Máňou po Americe* (knižně 1991), pandán k Steinbeckovým Toulkám s Charleym. Hlas Ameriky vysílal pravidelný literární magazín, vyplňovaný literární publicistikou, pásmy a povídkami a nazvaný *Čtení z necenzurované literatury* (jedno z vydání bylo věnováno například jazzové poezii Jaromíra Hořce, jiné humoristovi Ivanu Krausovi). Součástí pořadu byla četba z literárních děl (například z románu Grahama Greena *Monsignore Quijot*), dramatizace a inscenace nezávislé české literatury. V ukázkách zde byla představena prakticky veškerá produkce nakladatelství Sixty-Eight Publishers (mimo jiné Škvoreckého román *Příběh inženýra lidských duší*, patrně roz. 1977). Ve vlastní inscenaci uvedl Hlas Ameriky (v rámci stejného magazínu) například také rozhlasovou hru Milana Uhdeho *Zubařovo pokušení* (v režii Jiřího Sýkory dále hráli Monika Šmídová, Karel Vaněk, Eva Passerová, Jiří Ryba, Pavel Skála).

Literatuře se stanice věnovala také v pořadu *Literatura a svět*, přinášející zejména rozhovory s kritiky, spisovateli a překladateli, a v týdenní rubrice *Novinky na americkém knižním trhu*, informující zejména o publikacích s bohemikálním obsahem, o překladech českých autorů nebo studiích s českou tematikou. Nejčastějšími autory literárních pořadů byli Jiří Sýkora a Eva Passerová, dále přispívali Jiří Fisher, Hana Palcová a Jarmila Čechová.